

OVERCOMING OF ACCESSIBILITY PROBLEMS OF CHURCH CULTURAL HERITAGE FOR CHILDREN AND YOUTH WITH HEARING DISABILITIES BY SPECIALISED SAFEGUARDING, REPRESENTATION, AND DIGITALISATION

Sylvana Pavlova

Ph. D. Candidate, Faculty of Theology, Sofia University, Sofia, Bulgaria

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ НА ДОСТЪПНОСТТА ДО ЦЪРКОВНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ЗА ПОДРАСТВАЩИ С УВРЕДЕН СЛУХ ЧРЕЗ СПЕЦИАЛИЗИРАНО ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

Силвана Павлова

Докторант, Богословски факултет, Софийски университет, София, България

Abstract: *Religious and church spaces are one of most specific environments of adaptation of people with hearing disabilities. Presence and needs of deaf and hard of hearing people at any age is quite a challenge for the competencies of priests to assure equal access to church culture for disabled. There is no enough research on the relation of levels of religious necessities of majority and minorities that in regard of human rights awareness have to be equal social priority. Rights of education and confession include systematic provision to children and youth an adequate access to church socialisation and religious instruction, sensitive to the need of people with hearing disabilities as well. Specialised safeguarding, representation, and digitalisation of church cultural heritage is basic for the professional support of religious information and inclusion of subcultures of believers with sensory defined communicational deficits, that could be helpful for their social integration and wellbeing.*

Keywords: *Cultural Heritage; Orthodox Christianity; Bulgarian Church; Accessibility for Disabled; Hearing Deficits; Sign Translation; Theological Terms.*

Резюме: Религиозните и църковни пространства са едни от най-специфичните среди за адаптация на хора с увреждания на слуха. Присъствието и потребностите на глухи и слабочуващи на всякаква възраст е значително предизвикателство за компетентностите на клира да подsigури равнопоставен достъп до църковната култура за хора с увреждания. Недостатъчно проучено е съотношението на нивото на религиозни потребности на мнозинство и малцинства, които от гледна точка на съзнанието за човешки права следва да бъдат еднакъв социален приоритет. Правата на образование и вероизповедание включват систематично подsigуряване на подрастващите с адекватен достъп до църковно приобщаване и религиозна просвета, чувствителни и към потребностите на хората с увреден слух. Специализираното опазване, представяне и цифровизиране на църковното културно наследство е фундаментално за професионалната подкрепа на религиозното информиране и приемане на субкултурите от вярващи със сетивно обусловени комуникационни ограничения, които отношения могат да допринесат за социалната им интеграция и добруване.

Ключови думи: културно наследство; православие; българска църква; достъпност за хора с увреждания; слухов дефицит; жестов превод; богословска терминология

Специализираните подходи на проучване, опазване, представяне и дигитализация на живо и материално религиозно културно наследство, достъпно за слабочуващите и глухите са аналогични на професионалната експертна грижа за подsigуряване на професионална информация и интеграция, насочена към останалите субкултурни групи на вярващи със сетивно обусловени комуникационни дефицити. Без да е задължителна или натрапваща се, особено в аспекта на изцеленията, ориентацията в религиозната сфера по различен начин може да е директно или индиректно полезна за благосъстоянието, социализацията и увереността на хората с увреждания, както за всички и за цялостния общостен и социален климат. Изборът за големите градове: дали да се обособи един храм с преводач и в медиите да има едно специализирано пространство за вярващи с определен вид специални потребности или навсякъде да се развива способност за интегрирането им, е наложителен, също както в образователния сектор, при наличие на развито

чувство за отговорност, при което да се осъзнават специалните потребности на ближните и при липса на пряк опит.

Етични норми на приемане на хората с увреждания на слуха в религиозни общности

На първо място в подходите към хора с увреден слух е разбирането на обстоятелствата, свързани със степента и характера на слуховата загуба, произтичащите особености на говорните, комуникативни и социализационни проблеми и достъпа или избора на време, среда и равнопоставени възможности да се лекуват или имплантират, да се научат да разбират, говорят, общуват (Lozanova and Stoyanova, 2015), да се абилитират и интегрират или да се присъединят към субкултурите на глухонемите и задължителните за тях тактилни и жестови езикови системи или аудиовизуални средства за експониране на текстове, знаци, символи и изображения. Разнообразието от културни средства и пространства при реализация на каузата за достъпността като равнопоставеност, все още не е налично у нас на световно ниво. Творческите и академични възможности на хората със слухови увреждания за участие в разработване на различни достъпности са не по-малко важни от подсигурияването на подрастващите с алтернативи за самоутвърждаване в позитивна семейна, приятелска и образователна среда. Потенциалът на прицърковните неправителствени организации, духовно-просветните центрове и школите по църковни изкуства и творчество с религиозна насоченост все още не е достатъчно проучен и реализиран в български социокултурен и религиозно-църковен контекст.

Опитът от приспособяване на светите места за хора с различни увреждания и затруднения вече е наличен по света (FDLC, 2005) – в религиозните общности и в православните църкви и прицърковни организации и практики. У нас обучението на хора с увреден слух има над 120-годишна история, която е свързана с християнството и споделянето между църквата, елитите и държавата на отговорността за милосърдието и благотворителността. Но в миналото основен подход е било също и изолирането на децата с увреждания, освобождаването от училище и ранно пренасочване към

практикуването на занаят или селскостопански труд, доколкото позволяват дефицитите на сетива или подвижност и приравняването им с болестно състояние.

Активен принос към усъвършенстване на специалното образование и социални грижи, както и на достъпността на местата на наследство, включително и свещените обекти, имат и дворцовия елит на царството, и партийната власт в социалистическата република и земеделският режим преди това. Преминаването от публично и частно подпомагане на църковната мисия към одържавяване не само на религиозни обекти за целите на модернизирани и поети от общините сектори на здравеопазване, социални грижи, туризъм, опазване и репрезентация на паметниците на културата има и редица положителни страни. Децентрализацията и разпадането на системността на планово монополно регулиране, съчетано контрол и субсидиране в културната и религиозна област носи и значителни негативи, освен преимущества на демократичност.

Съвременното подсигуряване на анимация на туристическите обекти и атракции, включва чрез новите възможности на медии и технологии социокултурно присъствие на подрастващи и възрастни с увреждания като стимул за социална компетентност и уважение на човешки права. Правната култура, не по-малко от етикета, позитивната народопсихология и християнския морал, са същностно необходими за ценностния консенсус и благополучието на българското общество и от гледна точка на наследството като общо благо и достъпността като универсално право. Когато и децата бъдат информирани и приучени да се стремят към развитие на високо съзнание за наследство, традиция и социална съпричастност, ще бъде обозримо оформянето на европейско гражданско общество, което у нас изостава, както някога не се постигна социалистическото и комунистическото.

Богословски аспекти на грижата за хората с увреждания

Местата на религиозно и църковно културно наследство са едни от най-специфичните пространства за адаптация на хора с увреждания на слуха, тъй

като изначално са наситени с тишина или празнуване, спокойствие или динамика, общуване или молитва. Присъствието и потребностите на слабочуващите и глухите хора на всяка възраст и при различни степени на религиозност е предизвикателство за компетентностите на клира и църковнослужителите да подсигурят равен достъп до църковната култура и храмовата среда за хора с увреждания. Специализираната квалификация по жестомимичен език към богословските факултети у нас към момента не е достатъчна за да създаде по-добри условия за черкуване на хора с увреждане на слуха в българските храмове. Заниманията за слухово увредени деца, младежи и възрастни, както и интегрирането им в прицърковните школи и богослужебната им духовна социализация са само иновативни пътища за популяризиране на проблема и мотивиране на решения.

Идващи в храмовете да се облагородят и издигнат духовно, да се усъвършенстват и просветят във вярата, хората с увреден слух са добър и полезен повод за нравствено израстване и проява на съпричастие от страна на православните християни на всяка енория и за братствата и сестричествата на всяка обител. От една страна, всеки човек с увреждане е жива и равностойна част от богочовешки църковен организъм и от голямото множество от всички хора, без изключение, към които е насочено благовестието (Мат. 19: 28). От друга страна, вярващи и невярващи в затруднение, са равнопоставен обект на евангелското милосърдие и дискриминацията няма място в или извън християнските кръгове. Не на последно място, ближните с увреждания са жив урок по търпение и смирение, конкретен повод за възпитание в недискриминация и проява на добросърдечие, напълно в духа на древната библейска и църковна традиция.

Отклонението от каноните и благочестието, които изобщо не търпят дори идеята за неравнопоставеност, а още по-малко и груби подобни прояви, дава повод на вярващите с увреждания да произнасят по-често псалми и молитвата: *„обиждащите и ненавиждащите ни прости, Господи, Човеколюбче, на благотворящите благосътвори (направи добро)...*“ Но това далеч не означава да се насърчава покаянието у хора, които средата дисциплинира и изтощава достатъчно всеки момент и всеки ден, когато те се сблъскват с нечувствителност. Травматичните склонности на вярващи да провокират, дразнят и подтискат другите и по много по-незначителни поводи като

необичаен за тяхната собствена нравствена ограниченост: външен вид, здравословно състояние, социален статус и пол, етнос, раса, образование, субкултурна принадлежност, сексуална ориентация, миогледен и религиозен избор, начин на живот, зависимости, греховност или дори фаза и степен не православна просветеност или особеност на вероизповеден изказ, всъщност се лекуват в хода на църковно душегрижие с много по-строги епитимийни мерки.

Храмовете като среда на материално и живо наследство, независимо от различното им благоустройство, разнообразна благоукраса, варираща религиозна обредност и нееднородни подходи на организация на прицърковни дейности, са емблематично място, което впечатлява и подпомага приобщаването към културни ценности и социални нагласи. Недостатъчно проучено е отношението на нивата и характера на местните религиозни потребности на мнозинството и малцинствата у нас, които с оглед на съзнанието за човешки права, би следвало да са еднакъв обществен приоритет, въплътен в добре реализирани и актуални социални политики. Докато това у нас е все още само пожелание, приноси са всички експертни и популярни усилия да се изгради местна култура на приобщаване на по-голямо разнообразие индивидуалности и идентичности, каквито естествено се изявяват при даването на съвременни свободи и права, но остава и да се вписват в един балансиран климат на доброволно взаимно разбирателство.

Правата на образование и вероизповедание в достъпна среда включват систематично подсигуряване на адекватен досег с практики на конфесионално изграждане на личността чрез функционираща система за съвременна църковна социализация, съответни на потребностите и на хората със слухови увреждания, определено повече, отколкото немаловажните интереси на туристите. Не е достатъчно религиозната култура да бъде еднакво достъпна до хора на различна възраст и с какъвто и да е социален статус, което си е предизвикателство за църковните структури по принцип. Важното е да се извоюва престиж като се създадат механизми за вметване на конфесионалната просвета и практика в съвременното ежедневие и култура.

Не само за православните общности това означава да се преодолеят редица резерви към приложението на нови и вече общоприети в други сектори технологии и представянето на религиозния живот в медиите още по-добре. Опасението, че при спиране на електрозахранването, прекъсване на мрежовото

покрытие и други екстрени ситуации, приетите за лукс нововъведения няма да са достъпни, може да се отнесе към изключенията и инцидентите. Например, живото излъчване със субтитри и преводач, видеостената при недостиг на място в храма, презентациите или друг тип визуализация поне на текстовете на богослужението и проповедта, биха позволили на всички хора с някакъв слухов или дефицит, както и биха помогнали още мнозина, да участват по-пълноценно в църковния живот на място и дистанционно, вместо да се изолират, отчуждават или натоварват, както някои вярващи през цялото време следят службите на мобилни устройства или от книги.

При възприемане на благовестие и реализиране на евангелизация чрез проповед, при увреждане на слуха и в най-малка степен, много от апологетичната комуникация остава недостъпна и не постига ефекта си. В хода на богослужението, нечуващите вярващи по-малко могат да са разочаровани от пропуски в красноречието и певческото църковно изкуство, което да ги отблъсква от богослужението. Но въпросите на архаичността на езика не стоят по-малко остро, тъй като жестовият превод или субтитрите не биха могли съществено да ги компенсират, въпреки усилията ни да представяме и това богато наследство. Проблемите на богослужението на съвременен български език с поетичната и химнична метрика и изяществото на мелодичността, съвсем не са без значение при слухов дефицит, също и когато озвучителната уредбата е некачествена и без предвиден индивидуален достъп и регулиране.

Поддържането на публичен образ и вътрешен климат на проактивна православна общност изисква определяне на посилна роля за хората с увреждания в храмовите, богослужебни и милосърдни отговорности, която да им даде глас и роля и да ги постави добре сред останалите членове на църквата като ги предпазва от самоизолация и подсилва житейските им мотивации. Овладяването на жестомимичния език е близко до умението на български клирици да служат и обгрижват на чужд език; известна е практиката, по изключение да се „превключва“ богослужението на друг език, например при присъствието дори на един вярващ, който не владее български добре, включително и в смесените или туристически райони. Светла празничност, благодатни тайнства и традиционна обредност – към тази представа за образцова църковна общност се вписва и общата достъпност.

Църковно призвание и заетост на вярващи с увреден слух

Духовният потенциал на хората с увреждания за развитие на религиозни субкултурни убеждения, начин на живот и фестивалност е още по-значителен, отколкото при редовите вярващи. И в християнски смисъл, техният подвиг, както и на близките им, е по-усилен през целия им живот (Nikolova, 1999), а въпреки улесненията, те срещат редица проблеми. Както е благоприятно за децата с увреден слух да участват пълноценно в домашната празничност, а обучението им в къщи (Yatsunova, 1998) и в църква или друга общност, освен в институциите, има положителни страни, така и в храма за хората с увреждания е важно да се включат по най-добрия възможен начин с цел самоутвърждаване, което при тях е по-важно от обикновено. Ограниченията за приемане на свещен сан и отчасти за църковнослужение на нечуващи, по изключение се отменят при тяхното особено служение на хората с увреден слух. И без да е необходимо да чуват, вярващите имат своето равнопоставено, ако не и приоритетно място и като дейци на църковните изкуства и в още много духовни и религиозни области на призвание, реализация и доброволчество.

При възраждане на живота в светите места, действащите храмове и манастири се отличават с по-достъпна среда, понякога и от туристическите обекти сред тях, освен ако паметниците на културата не са издържани по отношение на достъпния туризъм. Но понякога в обновените или новопостроените енории или обители дълго се работи по благоукрасата на сградите и благолепието на богослужението, докато се усъвършенстват. Осъществяването на дейно и общодостъпно християнско милосърдие зависи от недвижимост и бюджет за да може да оказва грижи за религиозната просвета на хората с увреждания. Но при възможност, тя следва да е егалитарна и да не е ограничена до социално слаби или до елити, както и проектите за религиозно образование на слабочуващи и глухи да не са изолирани кампанийни явления в църковната мисия, без да имат устойчивост.

Реализирането на социална мисия сред хора с увреждания на слуха е репрезентативна за прицърковните организации и дейности по света (NDCC-SE, 2017). Индивидуалният подход е ясен признак, че стилът на управление на духовна общност не предполага приоритет на пазарните принципи. Отговор на

такива обществени културни потребности са, например: поклонническият туризъм за хора с увреждания на слуха, какъвто се развива от звена съпричастни на социалната мисия на Руската православна църква – Московска патриаршия (Leontieva and Pichugin eds., 2018). У нас добър пример е участието на богослови в ранни проекти за подготовка на студенти за жестови преводачи в областите на техните специалности, какъвто в миналото е реализиран от Николай Паунов – активист на българската секция на Балканския православен младежки съюз към международната православна младежка организация SYNDESMOS.

Обучение и помагало по жестов език за богослови

Жестовите езици на всички страни са различни, но сред тях се очертават някои сходни методи и групи, без опитите за общ език на глухонемите да са постигнали задоволителен резултат. Религиозната жестова лексика днес е по-добре развита и достъпна на международно ниво, тъй като в много страни езикът е официален и добре подкрепен професионално и ресурсно. Отделни знаци лесно се разпознават и усвояват от достъпни онлайн ресурси при наблюдение на жестомимични записи с богословска тематика на различни вероизповедания, до степен вярващите от различни страни да успяват да внедряват в своята комуникация липсващите им елементи. Но когато необходимият запас от думи и изрази не се подсигури систематично, трудно може да се постигне задоволителна консистентност на речта и разбираемост на превода по църковни въпроси [Фиг. 1].

За плавно и хармонично практикуване на православно-богослужерна, църковно-пастирска и вероучително педагогическа жестова комуникация, у нас повече от десетилетие се работи на експертно ниво. Практикува се жестов превод на коментарите директно в ефир при излъчване на религиозни събития като великденското богослужение, слизането на благодатния огън в Йерусалим и други. Това е възможно благодарение на обученията на студенти-богослови по жестов език [Фиг. 2], при които е съставен и терминологичен речник, който очаква своето издаване и разпространение.



Фиг. 1. Детайли от старинни храмове, които образно напомнят на жестовете в репортажи от църковни събития и чрез които се изобразяват някои духовни термини – с издигнати или сочещи нагоре ръце с разперени пръсти описващи дъга, както и изображение на стряха, последвано от кръст (църква) и кръстен знак (Св. Троица).
Фотографии: личен архив Силвана Павлова.



Фиг. 2. Обучение по жестов език с инж. Миряна Мошева в Богословския факултет на Софийския университет. Фотография: личен архив на Силвана Павлова.

В очакване на синодално благословение за българска църковна социална и просветна мисия сред хората с увреждания

Присъствието на хора с увреден слух като мотивация за повишаването на културата на недискриминационна комуникация е сериозно преимущество за църковния етос на някои енории у нас. Особеностите на пастирската грижа за семействата и общностите със случаи на увреждане на слуха, както и познаването на съответните субкултури и техните църковно-духовни и социокултурни потребности очертават по-ясно специфичната покаянна дисциплина за отделните заинтересовани в тази проблематика страни,

различните възрасти и социални положения. Завишената или занижена склонност на хората с увреден слух към емпатия, толерантност, конкурентност, проактивност, или дискриминация се регулират в общността по-добре от пастири, запознати от опит с тази проблематика.

Сред свещенството на тази мисия се е посветил с лична съпричастност протойерей Димитър Тухчиев, който служи в храм „Вмчк Пантелеймон“ в София, при историческия руски инвалиден дом, днес социална институция към *Софийска община*, в съвместна енория на *Софийската света митрополия* на *Българската православна църква – Българска патриаршия* и на *Подворието на Руската православна църква – Московска патриаршия*. Вдъхновени от досега с развитата руска практика за обгрижване на вярващи с увреждания, българските богословски среди преди време обсъждат възможността за специализирани богослужения. И както в *Старозагорска епархия* благотворително се превежда православна литература за незрящи, така и в столицата започва екипна работа върху превода на Светата Литургия и други чинопоследования и молитви на езика на жестовите. Сред българското свещенство и църковнослужители има и родители на деца с увреждания на слуха и те са първите, които разбират напълно необходимостта от равнопоставена достъпност на църковния живот и подсигурият превод на богослужението за нечуващи енорияши [Фиг. 3].

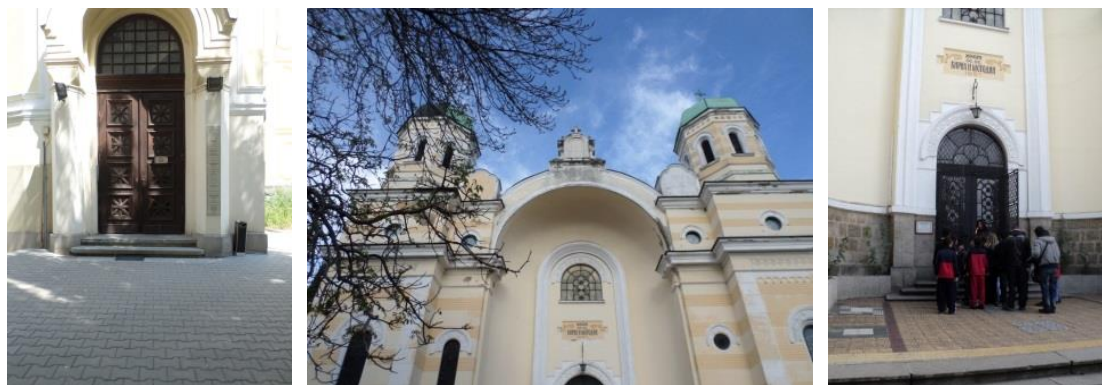


Фиг. 3. Водосвет с жестов превод в гостоприемна образователна среда.

Фотография: личен архив Силвана Павлова.

Реализация на потенциала на българската църковна интеграция и социализация на глухи и слабочуващи

Възможностите за социално включване чрез творчество в областта на църковната култура имах възможност да наблюдавам по време на провеждането на *Неделното училище за деца с увреден слух в Енорийски център при храм „Свети равноапостолни Кирил и Методий“* в центъра на София [Фиг. 4]. С благословието на духовенството на храма, възпитанието на нравствени ценности у децата включени в този проект на *Фондация „Покров Богородичен“* при енорийския център на едноименния храм в столицата, стана и предмет на дисертационния ми труд по религиозна педагогика в *Катедрата по практическо богословие* на *Богословския факултет на Софийския университет*. Научното ръководство на водещия у нас и международен специалист по религиозно образование – проф. д-р Божидар Андонов ми даде възможност да проуча подробно връзката на конфесионалната подготовка на децата с увреден слух с емоционалната и социалната им компетентности.



Фиг. 4. Храм „Свети равноапостолни Кирил и Методий“ на Женския пазар в София, където повече от век функционира един от водещите прицърковни енорийски центрове у нас – с голяма отделна сграда и множество дейности. Фотографии: личен архив Силвана Павлова.

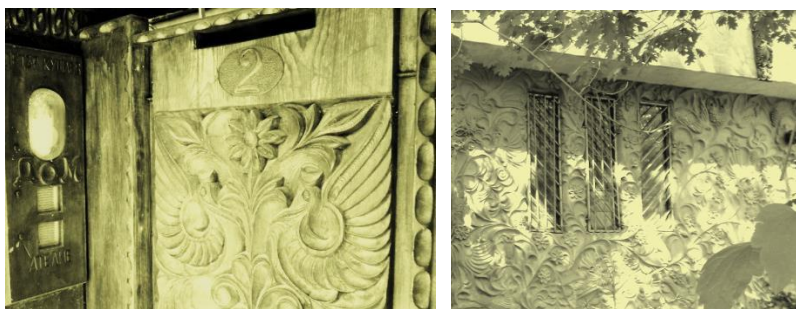
В тази историческа и съвременна енория (Табakov, 2009: pp. 191–194) имах възможност да срещна личности като д-р Десислава Пулиева, ръководител на центъра и катехизатор, като художника-зограф и преподавател в школата по иконопис Антоний Иванов и майсторката на църковните приложни изкуства – Лоте Абел Раденкова (1934 – 2017), на която днес се

именува школата по дърворезба, продължена от нейни възпитаници през годините. Завършила педагогически институт със специалност: учител по физика, математика, рисуване и ръчен труд, освен работата си в училище, Лоте Раденкова е организираща и ръководила кръжок по дърворезба в *Двореца на пионерите* (Ivanova, 1999: р. 6), който се е помещавал в сградата на *Софийската духовна семинария*, както и школа по дърворезба и иконопис в *Читалище „Славянска беседа“* (1997 – 1998), председателствано тогава от Георги Бахметьев (Radenkova 1999: р. 26) и известно с обученията си по изкуства и дейност в няколко обекта в столицата.

В това историческо и дейно столично читалище, Раденкова започва да обучава и хора с увреден слух на църковни приложни изкуства за да им даде занимание и препитание в трудните начални години на прехода. Включването ѝ чрез *Асоциацията на родителите на деца с увреден слух* (Radenkova, 1999: р. 25) в проект на Ели Иванова (Ivanova, 1999) за интегрирано образование на деца с увреден слух през зимата на 1999 година, и сътрудничеството ѝ със сурдопедагога Ваня Нейчева и художника Димитър Дудулов, участието в коледен базар, лагер, изложба и в благоукрасата на *пαραклис „Св. Арх. Гаврил“* в с. Стрезимировци, Трънско (Radenkova, 1999: р. 27), допринасят не само с разнообразието от нови термини, които да се усвоят жестово. Благодарение на педагогическите ѝ подходи към естествената потребност на децата с увреждания на слуха да се изразяват чрез естетиката, творческите дейности са традиционно интересни за децата и ги привличат в сферата на приложно изкуство и занаят, който е застрашено културно наследство и все по-рядко се практикува, но е характерен за храмовата и религиозна украса.

Още от читалищната школа, Лоте следва не само творческото дълголетие на своя учител – Петър Кушлев (1909 – 2000) [Фиг. 5], но и продължава добрата му практика да дава на хората с увреждания на слуха занаят като известна гаранция за препитание, утеха чрез очарованието на народната орнаментика, компетентност чрез езика на геометрията и улеснение при учене чрез практика. В миналото Кушлев предвидливо и всеотдайно обучава известния майстор-резбар, съосновател, пръв председател и идеолог на *Съюза на глухите* и съавтор на кратък жестов речник – Марчо Радулов Марчев (10.10.1910 – 27.11.1977). Легендарният активист и майстор преди това е завършил дърводелско училище в Русе, където СБГ полага усърдни грижи за

устройването и сдружаването на глухите (Kalchev, 2018). С усърдна работа, включително и в храмове, например, по *иконостас за църквата „Вмчк Георги Победоносец“* в с. Ивайло, Пазарджишко през 1942, Радулов работи в екип от нечуващи, които с помощта на художника поемат поръчки, например, за иконостас на параклис в Черепишкия манастир, и стават известни резбари благоукрасители (Radenkova, 1999: р. 26) на храмове, домове и обществени места.



Фиг. 5. Архитектурната украса на дома-ателие на Петър Кушлев и до днес пази спомена за художника-дърворезбар. Фотографии: личен архив Силвана Павлова.

Така и Раденкова, с много обич и съпричастие към потребностите на своите ученици, цели да възпита „продължители на занаят от прекрасните български изкуства“ (Radenkova 1999: р. 27), както и да обогати българското народно изкуство и църковната култура. Дело на Кушлев и неговия екип е дърворезбената украса на *църквата „Света Троица“* в столичния квартал „Редута“, в близост до парка и зала „Фестивална“, където преподавах в неделното училище, преди да се специализирам в работа с деца и възрастни с увреждания на слуха. За приблизително същото време на трудовия си стаж като учителка, Лоте, както я наричат всички, след пенсионирането си продължава своята мисия неформално и в прицърковна среда. Като дългогодишната ученичка на художника-дърворезбар от 1982 година и част от ателието му от 1984 година, народната майсторка следва и методическите му принципи като обучава църковните марангози и при енорийския център, на семеен принцип, и изгражда от тях бъдещи преподаватели (Radenkova 1999: pp. 26–27). Като ежедневно предоставя почти безвъзмездно скромно оборудвано ателие при храма от 2005 година и събира там множество ученици, тя изработва интересни пособия, съставя програма за школите по приложни изкуства на любителско и

професионално нива и издава илюстрирано помагало заедно с братовчедка си Румяна Чикурлиева и така постепенно основава и развива интересна местна школа.

Досегът до църковно културно наследство за хората с увреждания е част от разпръскването на благовестието до всички хора и приобщаването на верни към църковни убеждения и практики. Живото слово, макар и преведено с жестове, е основен подход на душегрижие, катехизация и проповед, но и като писмено послание не е напълно достатъчно за достигане до душите на хората с увреден слух, при които визуалните послания са по-важни. Поети равностойно от иконографското наследство, както от певческото, поетичното и перформативно-литургичното и фестивалното, свещените откровения се свързват с местата на културно наследство, особено ако са ревитализирани.

Пълноценна катехизация на оглашените и дейно ежедневно душегрижие за верните чрез катехизатори или преводачи, владеещи добре богословския жестомимичен език, все още не означава, че всички останали педагогически условия за работа с деца в църковна среда: настолни, подвижни, ролеви и други игри и технологии не са дори и по-необходими. Ефективното църковно приобщаване и практика на облагородяваща покаяна дисциплина отчита, че хората с увреждания имат по-труден житейски подвиг и в този аспект, пастирът с опит в сферата е важен фактор да не се прекали с аскетизма, особено при подрастващите. При консолидирането и разрастването на църквата като жива религиозна общност, важен сплотяващ фактор за етоса на християнска евхаристийна общностност е идеята, че в духовна среда различията между хората би следвало да са най-балансиранни.

Литература // References

- FDLC. (2005).** Guiding Principles and Strategies for Inclusion In the Liturgy of Catholics with Disabilities. (Based of materials by: Janice Benton – National Catholic Partnership on Disability, Pathways Foundation, United States Conference of Catholic Bishops, Archdiocese of Santa Fe, and Diocese of Brooklyn). Washington, DC, Federation Of Diocesan Liturgical Commissions: Liturgical Arts And Music Committee, 25 Aug. Available at: [https://toledodiocese.org/images/uploads/page_assets/Guiding%20Principals%20and%20Strategies%20for%20Inclusion%20in%20the%20Liturgy%20of%20Catholics%20with%20Disabilities%20%20FDLC\(1\).pdf](https://toledodiocese.org/images/uploads/page_assets/Guiding%20Principals%20and%20Strategies%20for%20Inclusion%20in%20the%20Liturgy%20of%20Catholics%20with%20Disabilities%20%20FDLC(1).pdf) (last view: 14.10.2021).
- Ivanova, E. Ed. (1999).** Integrated Education of Children with Hearing Impairment in General Schools. Vol. 5. Sofia, ARDUS, Slavika-RM // [Иванова, Е., съст. (1999). Интегрирано обучение на деца с увреден слух в общообразователните училища. Т. 5. София, АРДУС, Славика-РМ].
- Kalchev, D. (2018).** Memory: Union of the Deaf People in Bulgaria (comments and presentation on the film of A. Samundzhi, M. Mosheva, and L. Staykov, 31:16 min., 211 views, 8 likes). – YouTube Channel: G. Dimitrov, Aug 3, 124 subscribers. Available (in Bulgarian sign language without subtitles): <https://www.youtube.com/watch?v=nmKjqtDhzqI> (last view: 14.10.2021) // [Калчев, Д. (2018). Памет на Съюз на глухите в България (коментар и представяне на филм на А. Самунджи, М. Мошева и Л. Стайкова, 31:16 мин, 211 гледания, 8 харесвания). – YouTube канал: Г. Димитров, 3 август, 124 записани. Достъпно (на български жестов език без субтитри) на: <https://www.youtube.com/watch?v=nmKjqtDhzqI> (последно посетено на: 14 октомври 2021)].
- Leontieva, V.; Pichugin, Y., eds. (2018).** People Going to Temple: from the Life and Experience of Orthodox Communities of Deaf and Weakly Hearing People. – Competition „Orthodox Initiative” 2017. Moscow, Pan-Russian Deaf Society // [В.В. Леонтьева, В., Пичугин, Я., сост. (2018). Идущие к храму: из жизни и опыта работы православных общин глухих и слабослышащих. – Конкурс „Православная инициатива“ 2017. Москва, Всероссийское общество глухих].
- Lozanova, S.; Stoyanova, I. (2015).** Intercultural and Sociolinguistic Features of Bulgarian Sign Language. –Research papers of Paisiy Hilendarski University of Plovdiv, Vol. 53, Book 1 A: Languages and Literature, pp. 290–302. Available at: https://lib.uni-plovdiv.net/bitstream/handle/123456789/191/NTF_2015_53_1_A_290_302.pdf (last view: 14.10.2021 // [Лозанова, С., Стоянова, И. (2015). Интеркултурни и социолингвистични особености на жестовия език в България. –Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Том 53, Кн. 1 А: Филология, с. 290–302].

- NDCC-CE. (2017).** Deaf Church: Guidelines for Churches when Deaf People Attending. National Deaf Church Conference of the Church of England, 2017. Available: <http://deafchurch.co.uk/index.php/articles/144-biographies-sp-516/368-deafattending-sp-688> (last view: 14.10.2021).
- Nikolova, A. (1999).** Pre-Diagnostic Game Therapy and Adapted Program for Work with Child. Sofia, ARDUS, Sia OOD // [Николова, А. (1999). Преддиагностична игротерапия и адаптирана програма за работа с детето. София, АРДУС, Сиа ООД].
- Radenkova, L. (1999).** Integrated Education of Children with Hearing Impairment in General Schools. Vol. 5. Sofia, ARDUS, Slavika-RM, pp. 25–27 // [Раденкова, Л. (1999). Дърворезбата. В: Е. Иванова, съст. Интегрирано обучение на деца с увреден слух в общообразователните училища. Т. 5. София, АРДУС, Славика-РМ, с. 25–27].
- Tabakov, Archpr. S. (2009).** Saints Cyril and Methodius Church in Sofia Capital City: Past and Present. Sofia: Parish Centre Press, ISBN: 978-954-8312-06-6 // [Табаков, прот. С. (2009). Столичен храм „Св. св. Кирил и Методий. Минало и настояще. София: ЕИЦ при храм „Свв. Кирил и Методий“, София, ул. „Г. Вашингтон“ № 47, София].
- Yatsunova, O. (1998).** Not like Everyone. Sofia, ARDUS, // [Яцунова, О. (1998). Не като всички. София, АРДУС].

Mrs. Sylvana Pavlova

PhD Student, Faculty of Theology, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Sofia, Bulgaria

Cultural Department of Union of the Deaf In Bulgaria

silvanapavlova7@gmail.com

INIS SERIES

Онлайн поредица на
интердисциплинарната научна мрежа
Информационно общество
Специално издание, 2022
<http://www.math.bas.bg/vt/inis/series/>

Online Journal of the
Interdisciplinary Scientific Network
Information Society
Special Edition, 2022
ISSN: 2815-4231

Редактори *Editors*

Галина Богданова *Galina Bogdanova*

Светослав Косев *Svetoslav Kosev*

Технически редактори *Technical Editors*

Николай Ноев *Nikolay Noev*

Мирена Тодорова-Екмекджи *Mirena Todorova-Ekmecki*

Издание на: *Published by:*

Институт по математика и
информатика при Българска академия на
науките, България *Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria*

С помощта на: *Helped by:*

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България *“St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo, Bulgaria*